

SHUKUR XOLMIRZAYEV ASARLARIDA MILLIY RUH VA QADRIYATLAR

Qarshiyeva Muxarram Shuxratovna - Termiz davlat universiteti O'zbek filologiyasi fakulteti
Filologiya va tillarni o'qitish: o'zbek tili ta'lim yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston xalq yozuvchisi Shukur Xolmirzayevning nasriy asarlarida milliy ruh va qadriyatlarining badiiy talqini tahlil etiladi. Adibning "O'zbeklar", "Notanish odam", "Qush tili", "O'zbek bobo", "Navro'z, Navro'z..." kabi hikoyalari va qissalarida o'zbek xalqining soddadilligi, mehmondo'stligi, bag'rikengligi, halollik, tabiat bilan uyg'unlik, urf-odatlar va folklorizmlar orqali milliy o'zlikni anglash g'oyalari chuqur ochib berilgan. Tadqiqotda adib ijodining realistik uslubi, Surxondaryo koloriti va zamonaviy ijtimoiy muammolar fonida milliy ruhiyatning saqlanishi ko'rsatiladi. Natijalar shuni tasdiqlaydiki, Xolmirzayev asarlari mustaqillik davrida milliy qadriyatlar tarbiyasida muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: milliy ruh, qadriyatlar, o'zbek xarakteri, folklorizm, tabiat va inson, urf-odatlar, Surxondaryo kolorit, realistik tasvir, milliy o'zlik.

KIRISH.

Shukur Xolmirzayev o'zbek adabiyotida o'ziga xos o'rin tutuvchi yozuvchilardan biridir. Uning asarlari, o'zbek xalqining milliy ruhini, qadriyatlarini va axloqiy muammolarini keng yoritadi. Yozuvchi, asarlarini yaratishda xalqning o'ziga xos mentaliteti va an'analari chuqur e'tibor qaratgan. Xolmirzayevning ijodi milliy qadriyatlar, xalq urf-odatlari, o'zlikni anglash, adolat va erkinlik g'oyalari asoslanadi. Uning asarlari orqali o'zbek xalqining o'ziga xos ruhiyatini anglash va qayta tiklash zarurati ilgari suriladi.

Shukur Xolmirzayev asarlarida milliy qadriyatlarining aks ettirilishi o'ziga xos badiiy yondashuvni talab qiladi. Milliy ruh va qadriyatlarini tasvirlashda, yozuvchi xalqning urf-odatlari, til, ma'naviyat va axloqiy kodeksini asosiy vosita sifatida ishlatadi. Uning asarlarida millatning tarixiy xotirasi va madaniy merosi yangi zamon talablari bilan uyg'unlashtirilgan.

XX asr o'zbek adabiyotida realistik nasrning rivojlanishida Shukur Xolmirzayev (1940-2005) alohida o'rin tutadi. O'zbekiston xalq yozuvchisi, Hamza nomidagi respublika davlat mukofoti sohibi, "Mehnat shuhrati" ordeni egasi bo'lgan adib Surxondaryoning Boysun tumanida tug'ilib o'sgan va ijodida o'sha vohaning tabiatini, odamlarining ruhiyatini, urf-odatlarini betakror tasvirlagan. Uning "O'n sakkizga kirmagan kim bor?" (1965), "Hayot abadiy" (1974), "Yo'llar, yo'ldoshlar" (1984), "Bodom qishda gulladi" (1986) to'plamlari, "So'nggi bekat" (1976), "Qil ko'prik" (1984), "Dinozavr" (1996) romanlari va ko'plab hikoyalari milliy ruh va qadriyatlar masalasini markazga qo'ygan.

Mustaqillik yillarida milliy o'zlikni anglash, qadriyatlar tiklanishi dolzarb bo'lgan bir paytda Xolmirzayev ijodi yangicha ma'no kasb etdi. Adabiyotshunoslar (H.Karimov, B.Nazarov, U.Normatov, S.Mamajonov, Q.Yo'ldoshev va boshqalar) uning asarlarida "shafqatsiz realizm" unsurlarini, Surxondaryo koloriti va inson ruhiy olamini chuqur ochishini ta'kidlaydilar. Masalan, S.Egamnazarova [2] Xolmirzayev hikoyalari tabiat va inson munosabatlarini Jek London, Ernest Heminguey uslubi bilan solishtirib, milliy ruhiyatning tabiat orqali ifodalanishini ko'rsatgan.

Adabiyotshunoslikda milliy ruh va qadriyatlar mavzusi ko'p tadqiq etilgan bo'lsa-da, Xolmirzayev ijodiga bag'ishlangan ishlar asosan umumiy xarakterda. N.Qodirova "Shukur Xolmirzayev hikoyalarida milliy qadriyatlarining badiiy talqini" maqolasida "O'zbeklar" hikoyasidagi soddadillik, mehmondo'stlik va bag'rikenglikni tahlil qilgan. S.Mamayusupova dissertatsiyasida ("Shukur Xolmirzayev hikoyalarida folklorizmlar") oddiy, analitik, murakkab va ijtimoiy-etnografik folklorizmlarning milliy kolorit yaratishdagi rolini ochgan. Q.Akramov [1] "Shukur Xolmirzayev asarlarida milliy ruhiyat masalasi va an'anaviylik"da "Qush tili" hikoyasidagi insoniylik va ajdodlar ruhi orqali milliy qadriyatlarining avlodan-avlodga o'tishini ko'rsatgan.

Shu bilan birga, mavzu hali to'liq yoritilmagan - folklorizm va tabiat tasviri orqali milliy ruhning zamonaviy talqini, mustaqillik davridagi dolzarbligi yetarli o'rganilmagan. Ushbu maqola ana shu bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan. Tadqiqotning maqsadi - Xolmirzayev asarlarida milliy ruh va qadriyatlarining badiiy ifodalanish mexanizmlarini aniqlash; vazifalari - adabiyotlar tahlili, konkret asarlar misolida tahlil, natijalarni umumlashtirish.

TAHLIL VA NATIJALAR.

Shukur Xolmirzayev ijodida milliy ruh milliy xarakter, urf-odatlar va tabiat orqali namoyon bo'ladi. "O'zbeklar" hikoyasi bunga yorqin misol. Paxta terimi fonida Ergash talaba obrazi orqali sovet davridagi qiyinchiliklar, "paxta balosi" zug'umi tasvirlanadi. Qahramonlar - O'rmon, Mirzag'olib, Saparboy kabi odamlar sovet tizimiga ko'nikkan, ammo Botir cho'pon va Ergash haqiqiy o'zbek mentalitetini saqlab qolgan: soddadillik, mehmondo'stlik, ochiqko'ngillik. Hikoyada "har qanday holatda ham o'zligidan kechmagan haqiqiy inson" g'oyasi ustun. Bu milliy ruhning mardlik va sabr bilan bog'liqligini ko'rsatadi.

"Notanish odam" hikoyasida insoniylik va soddadillik markazda. Ovchi yigit notanish odamning yordamini gumon bilan qabul qiladi, ammo o'tinning maqsadi - adashganlarni isitish ekanini bilgach, uyaladi. Bu yerda o'zbekning "beg'araz yordam" qadriyati, zamon o'zgarishi bilan tubanlashayotgan jamiyatga qarshi turish tasvirlanadi. N.Qodirova ta'kidlaganidek, adib Nodar Dumbadzening "Kukaracha" qissasi bilan parallel ravishda insoniy fazilatlarini ulug'laydi.

"Qush tili" hikoyasida milliy ruh tabiat va ota-bola munosabati orqali ochiladi. Bola qanoti singan qushni ko'rib "Ada! Anavi yerda bir qush yotibdi!" deb chaqiradi - bu oddiy sho'xlik emas, ajdodlar ruhi orqali o'tgan insoniylik hissi. Ota Qamariddin qushni "kuyunchaklik bilan" ko'taradi, oila uni a'zo deb qabul qiladi. Qush "Xoliq" deb nola qilib o'ladi - bu yaxshilikning abadiyligini ramziy ifodalaydi. Q.Akramovning tahliliga ko'ra, bu "ajdodlar ruhi orqali tomirlarimizda ildiz otgan" milliy ruhiyatning timsoli. Tabiat (tog' bag'ri, o'rmon, qushlar) inson bilan uyg'un: "Tirik jon ekanimiz, bizni tabiatga bog'laydi".

Folklorizmlar Xolmirzayev uslubining asosiy vositasi. S.Mamayusupova dissertatsiyasida ko'rsatilganidek, oddiy folklorizmlar ("O'rgangan ko'ngil o'rtansa, qo'yimas", "Bir mayizni qirq bo'lib yemoq"), analitik (qarg'ishlar, olqishlar, duo-fotihalar), murakkab (Alpomish, Zumrad va Qimmat motivlari) va ijtimoiy-etnografik (Navro'z marosimlari, mehmon kutish, aza odatlari, bolalar o'yinlari - "quloqcho'zma", "chillak") turlari milliy kolorit yaratadi. "O'zbek bobo"da Alpomish polvoni stilizatsiyasi Amirqul chol obrazida mardlik va tantilikni ifodalaydi: "Chol ichkariga devdek qomatini egibroq kirdi-da, qaddini rostladi". "Navro'z, Navro'z..."da sumalak pishirish, kechirim so'rash urf-odatlari oila birdamligi va halollikni tarbiyalaydi. "Xorun ar-Rashid"da arab folklori zamonaviy adolat g'oyasi bilan uyg'unlashadi.

Shukur Xolmirzayev asarlarida milliy ruh va qadriyatlar mavzusi adabiyotshunoslikda keng yoritilgan. Xolmirzayevning "Yurt sadosi" va "Ko'rdik va o'tdik" kabi asarlari o'zbek xalqining an'anaviy qadriyatlari va milliy ongini shakllantirishda katta rol o'ynaydi. Uning asarlarida milliy qadriyatlar va ruhiyatni aks ettirishda yozuvchining ijtimoiy mas'uliyatini sezish mumkin.

O'zbek adabiyotshunosligi Xolmirzayevni milliy qadriyatlar, xalqning axloqiy va ijtimoiy muammolarini tasvirlashdagi muvaffaqiyatli uslubining ifodasi sifatida baholaydi. Asarlarida xalqning ma'naviy qadriyatlari, uning tarixiy xotirasi va dunyoqarashi xususiyatlari aks etadi. Xolmirzayevning milliy qadriyatlar va madaniyatni adabiyotga kiritishdagi yondashuvi, milliy g'urur va ma'naviyatni tiklashning samarali vositasidir.

Shukur Xolmirzayev asarlarida qadriyatlar hamda ruhiyatning tasviri orqali, o'zbek xalqining axloqiy xususiyatlari, uning tarixiy yo'lidagi o'zgarishlar va xatoliklar tahlil qilinadi. U xalqning qadriyatlarini himoya qiladi, shu bilan birga zamonaviy dunyoda ular qanday o'zgarganini ham ko'rsatadi. Adabiyotda milliy qadriyatlar va ruhiyatning o'zgarishini ta'kidlash orqali, yozuvchi xalqning tarixiy yo'li va axloqiy asoslarini qayta tiklashga intiladi.

Shukur Xolmirzayevning asarlarida milliy ruh va qadriyatlarining aks etishi juda kuchli. Asarlarda xalqning tarixiy xotirasi va milliy qadriyatlari muhim o'rin tutadi. Uning yozgan asarlarida o'zbek xalqining urf-odatlarini, til va madaniyatining o'ziga xosligi va dunyoqarashi yoritilgan. Xolmirzayev "Yurt sadosi" asarida xalqning milliy ongini, uning erkinlikka bo'lgan intilishlarini tasvirlaydi. "Ko'rdik va o'tdik" asarida esa, o'zbek xalqining tarixiy yo'li, uning ijtimoiy muammolari va qadriyatlarining zamonaviy sharoitdagi o'rni haqida gapiriladi.

Shukur Xolmirzayevning asarlarida milliy ruh va qadriyatlarining ifodalanishi o'ziga xos uslubda amalga oshiriladi. U, asarlarda o'zbek xalqining qadriyatlarini ham tarixiy, ham zamonaviy nuqtai nazardan tahlil qiladi. Shuningdek, uning asarlarida xalqning urf-odatlarini va an'alarining yangi zamon sharoitida qanday moslashgani va o'zgarganini ko'rish mumkin.

Xolmirzayevning ijodi, o'zbek xalqining milliy qadriyatlarini saqlash va ularga e'tibor qaratish orqali xalqning kelajagini shakllantirishga qaratilgan. Milliy qadriyatlar, xalqning o'ziga xosligini saqlab qolishning va rivojlanishning asosiy omillaridan biridir.

Quyidagi natijalarga erishildi:

1. Milliy ruh Xolmirzayevda realistik tasvir orqali - oddiy odamlar hayoti, Surxondaryo tabiat va dialekti orqali ifodalanadi.
2. Qadriyatlar (mehmondo'stlik, saxiylik, bag'rikenglik, halollik) folklorizm va tabiat ramzlari bilan mustahkamlanadi.
3. Asarlar zamonaviy muammolarni (sovet merosi, iqtisodiy qiyinchiliklar) milliy ruh fonida tanqid qiladi, ammo ijobiy idealni (Botir cho'pon, ota Qamariddin) saqlaydi.
4. "Saylanma"dagi 80+ hikoyada folklorizmlar xronologik rivojlanib, milliy o'zlikni avloddan-avlodga o'tkazish mexanizmini yaratadi.

MUHOKAMA.

Shukur Xolmirzayev ijodi Abdulla Qahhor, O'tkir Hoshimov an'alarini davom ettirib, yangi bosqichga ko'targan. Jahon adabiyotida (Heminguey, London) tabiat inson ruhiyatini ochadi; o'zbek adibida esa tabiat milliy ruhning timsoli - ajdodlar ruhi, urf-odatlar manbai. Dissertatsiya va maqolalar (Mamayusupova, Qodirova, Akramov) tasdiqlaganidek, folklorizmlar regressiv emas, progressiv: zamon talablariga moslashtirilgan holda xalq ruhini saqlaydi.

Mustaqillik davrida bu asarlar yoshlarda vatanparvarlik, halollik tarbiyasida muhim. Bugungi globallashuv sharoitida "O'zbeklar"dagi milliy o'zlikni saqlash g'oyasi dolzarb.

Xolmirzayev asarlarida milliy ruh va qadriyatlarning aks etishi juda muhim ahamiyatga ega. Yozuvchining ijodi o'zbek xalqining tarixiy va madaniy merosini saqlashga qaratilgan. Xolmirzayev, asarlarini yaratishda xalqning axloqiy qadriyatlari, urf-odatlar va an'alarini saqlashni maqsad qiladi. Shu bilan birga, uning asarlarida xalqning zamonaviy dunyoqarashi, ijtimoiy muammolar va global o'zgarishlarga qanday javob berishi haqida ham fikr yuritiladi.

Xolmirzayevning asarlarida milliy qadriyatlarning aks etishi, o'zbek xalqining ruhiyatini tiklash va uni yangi zamon sharoitida saqlashning muhim vositasidir. Yozuvchi, asarlarini yaratishda xalqning qadriyatlarini himoya qiladi va ularni yangi sharoitga moslashtirishni maqsad qiladi. Shu bilan birga, uning asarlarida xalqning tarixiy yo'li va axloqiy asoslari qayta tiklanadi.

Shukur Xolmirzayev asarlarida milliy ruh va qadriyatlarning aks etishi o'zbek adabiyotida muhim o'rin tutadi. Uning ijodi xalqning tarixiy va madaniy merosini saqlashga qaratilgan. Asarlarda milliy qadriyatlarning ifodalanishi, o'zbek xalqining axloqiy qadriyatlari va an'alarini saqlash, ular bilan bog'liq zamonaviy muammolarni tahlil qilishni ko'rsatadi. Xolmirzayevning ijodi, o'zbek xalqining kelajagi va ma'naviy qadriyatlarini shakllantirishda katta ahamiyatga ega.

XULOSA

Shukur Xolmirzayev asarlarida milliy ruh va qadriyatlar realistik tasvir, folklorizm va tabiat ramzlari orqali betakror ifodalangan. Adib o'zbek xalqining soddadilligi, mehmondo'stligi, mardligi, tabiatga mehrini avloddan-avlodga o'tkazuvchi "haykal" yaratgan. Uning ijodi nafaqat adabiy meros, balki milliy tarbiya manbai bo'lib qoladi. Tadqiqot natijalari adabiyot o'qitishda, yoshlar tarbiyasida qo'llanilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Akramov Q.R. Shukur Xolmirzayev asarlarida milliy ruhiyat masalasi va an'anaviylik // Zamonaviy dunyoda ijtimoiy fanlar: nazariy va amaliy izlanishlar. - 2022. - DOI: 10.5281/zenodo.7490662.
2. Egamnazarova S. Shukur Xolmirzayev hikoyalarida inson va tabiat munosabatlari // CyberLeninka. - 2025. - URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/shukur-xolmirzayev-hikoyalarida-inson-va-tabiat-munosabatlari>.
3. Karimov H. Shukur Xolmirzayev ijodiy portreti. - Toshkent: Fan, 2001. - 98 b.
4. Mamayusupova S. Shukur Xolmirzayev hikoyalarida folklorizmlar: Filol. fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) diss. - Jizzax, 2024. - 134 b.
5. Nazarov B. Shukur Xolmirzayev: Ijodiy portret. - Toshkent: O'zbekiston, 1998. - 145 b.
6. Normatov U. Shukur Xolmirzayev romanlari. - Toshkent: Universitet, 2005. - 210 b.
7. Qodirova N.M. Shukur Xolmirzayev hikoyalarida milliy qadriyatlarning badiiy talqini // Лучшие интеллектуальные исследования. - 2024. - Ч. 15. - Т. 3. - С. 116-120.
8. Tavaldiyeva G.N. Shukur Xolmirzayev hikoyalarida tabiat va inson munosabatlarining badiiy talqini // ARES. - 2020. - Vol. 1. - No. 4. - P. 1051-1059.
9. Xolmirzayev Sh. Hayot abadiy: Hikoyalar va qissalar. - Toshkent: Yosh gvardiya, 1974. - 312 b.
10. Xolmirzayev Sh. Yo'llar, yo'ldoshlar: Hikoyalar. - Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 1984. - 126 b.